

Видерко Анастасія
магістрант факультету психології,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
Коць Михайло
науковий керівник, кандидат психологічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ДІАГНОСТИКА КОНФЛІКТНОСТІ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Анотація. У роботі здійснено теоретико-емпіричне дослідження конфліктності у підлітковому віці.

Розкрито, що конфліктні прояви, характерні для цього віку, носять ситуативний характер. Але в несприятливих умовах відсутність своєчасної психологічної допомоги може обернутися стійкими особистісними утвореннями.

Проведене емпіричне дослідження показало, що структурні компоненти Я-концепції, а саме Я-образ і самооцінка досліджуваних підлітків створюють умови для конфліктності у стосунках з оточуючими. Прагнення до домінування, вразливість, суперечливість в оцінках подій життя, прагнення до самостійності, незалежності – все це сприяє виникненню конфліктних проявів у стратегіях поведінки підлітків.

У результаті проведеного дослідження, якісного та кількісного аналізу отриманих даних виявлено психологічні особливості сфери самосвідомості підлітків, якими є: недостатньо високий рівень прийняття себе та інших людей; внутрішня напруженість, нестійкість психоемоційного стану, дратівливість, короткочасність, мінливість настрою, яскраво виражені ознаки агресії та негативізму, що в цілому зумовлює досить високий рівень конфліктності (переважання стилю суперництва у вирішенні конфліктних ситуацій); переоцінка себе, своїх здібностей, можливостей; низький рівень розвитку здатності до самоаналізу та обмежене розуміння себе, нестійкість самооцінки.

Ключові слова: Я-концепція, підлітковий вік, конфліктність.

Актуальність дослідження. Динаміка розвитку сучасної системи педагогічної освіти щодо контексті забезпечення гармонійного розвитку особистості вимагає особливої уваги до особистості учнів на переломних етапах психічного і соціального розвитку, коли виникають та значно поглиблюються суперечності цього процесу. Дуже важливо не дати цим протиріччям перерости в конфлікти, які можуть уповільнити або навіть деформувати процеси становлення особистості.

Відомо, що підлітковий вік вважається періодом, коли особливо загострюються протиріччя в розвитку. Це зумовлено специфічними явищами, які свідчать про перехід від дитинства до дорослості, який супроводжується якісною перебудовою всіх сторін розвитку особистості (М. Боришевський, Я. Гошовський, І. Булах, Д. Ніколенко, Л. Проколієнко та ін.). У цей період дитина усвідомлює свою індивідуальність, змінюється ставлення до оточуючого світу, себе, інших людей, потреби і мотиви,

перебудовується поведінка. Водночас змінюються вимоги з боку суспільства до підлітків. У зв'язку з цим підліток повинен узгодити свої потреби з очікуваннями оточуючих і враховувати існуючі соціальні норми. Необхідність такої угоди часто пов'язана зі значними труднощами, які викликають протиріччя у розвитку підлітка. Ці протиріччя можуть протікати в гострій формі, викликаючи сильні емоційні переживання, порушення поведінки школярів, стосунків з дорослими та однолітками.

Виклад матеріалу. Головне значення підліткового віку – перехід від періоду дитинства до дорослості. У всіх напрямках, що відображають цей процес, формування якісних новоутворень відбувається за рахунок перебудови організму, зміни стосунків з дорослими та ровесниками, розвитку нових способів соціального спілкування, змісту морально-етичних норм, розвитку самосвідомості, інтересів, пізнавальної та освітньої діяльності. В залежності від конкретних соціальних умов, культури і традицій виховання дітей перехідний вік може мати різне значення [1; 2; 3; 5 та ін.].

Під час підліткового періоду якісно перебудовується все, що стосується розвитку, виникають і формуються нові психологічні утворення.

Я-концепція виконує різні функції в житті підлітка, а саме: визначає ефективність його соціальної взаємодії та якості життя в цілому, а отже, суттєво впливає на перебіг соціальних стосунків; визначає вибір того чи іншого життєвого шляху і навіть долі; формує своєрідну впевненість у самосвідомості; дає змогу ідентифікуватися з конкретним середовищем, досягти самоідентифікації; впливає на інтерпретацію його соціального та когнітивного досвіду, прогнози майбутнього, оцінку самодосягнень і тим самим – повноцінно функціональне самоствердження чи самоствердження [1; 8; 10; 11 та ін.].

Формування Я-образу підлітка поступово йде за певним первинним циклом, який постійно збагачується, взаємодоповнюється самоставленням, самодіяльністю, можливо, також формуванням елементів духовного Я, і в результаті Я-концепт постає як феноменальна сукупність сфери самосвідомості. Таким чином, Я-образ – це систематичний когнітивний образ, який розвивається та формується на основі інструкцій, отриманих про себе через когнітивні та емоційні компоненти соціальної комунікації, і тому є передумовою для розвитку підліткової самооцінки [4].

У вітчизняній психології Я-концепція вважається відносно стійкою, певною мірою усвідомленою, переживається як уявлення індивіда про самого себе, на основі яких він будує взаємостосунки з іншими і ставиться до себе відповідно. Я-концепція – це повний образ себе, хоча має внутрішні суперечності і включає наступні компоненти: когнітивний – самопізнання, емоційний – самоповага, оціночний – інтенціональний – прагнення до підвищення самопочуття, шанувати, завоювати повагу тощо [6; 7; 9; 10; 11]. Близьким до цього є розуміння зарубіжних психологів (Р. Бернс, У. Джеймс, К. Роджерс, Дж. Стайнс) [13].

Під впливом інших людей самооцінка підлітка змінюється, хоча це опосередкований процес. Позитивні оцінки підліток сприймає охоче, але

має психологічний захист від негативних, хоча так чи інакше змушений їх враховувати.

Психологічна криза підліткового віку багато в чому пов'язана з тим, що у внутрішньому плані молодшої людини з'являється нове явище – «відчуття дорослого». Підліток часто задається питанням: «Я дитина чи дорослий?» – і сам вирішує зарахувати себе до дорослих.

Мета дослідження – вивчити особливості формування Я-концепції підлітків; обґрунтування та проведення діагностики конфліктності підлітків.

Завдання дослідження:

1. З'ясувати специфіку взаємозв'язку психологічного змісту Я-концепції підлітків з виникненням конфліктної поведінки.

2. Емпіричним шляхом визначити основні особливості прояву конфліктів у підлітків.

Методи дослідження: методика «Хто Я», методика визначення способів поведінки особистості у конфлікті К. Томаса, методика «Моя самооцінка».

Характеристика вибірки: - кількість – 62 особи; вік – 13-14 років; статус – учні середніх класів.

Вибірка була неоднорідною (28 хлопців і 34 дівчини). Більшість досліджуваних (72,7%) були дітьми з повних сімей.

На першому етапі ідентифікації ми визначали уявлення підлітків про себе. В результаті використання методики «Хто я» ми виділили 4 категорії уявлень підлітків про себе:

- соціальний статус;
- психологічні характеристики;
- фізичні характеристики;
- матеріальні об'єкти.

Представимо отримані результати у вигляді діаграми (рис. 1).

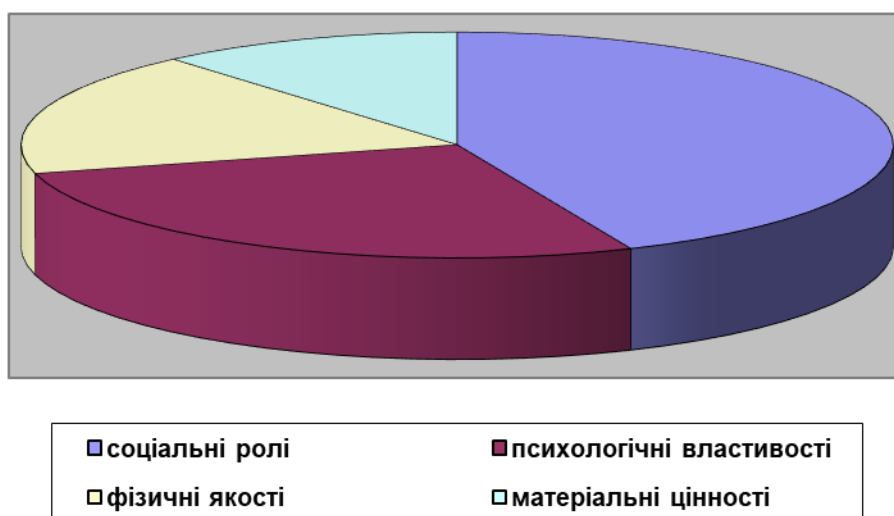

Рис. 1. Уявлення підлітків про себе

Найчастіше в самооцінці підлітки відзначали свій соціальний статус (46,3%). Відповідаючи на запитання, більшість підлітків визначили пріоритетними свої соціальні ролі, які вони виконують у суспільстві.

Найбільш вживані слова: дочка, сестра, українка, подруга, син, брат, друг, керівник, студент тощо.

Також важливу роль в самооцінці підлітків відіграють їхні психологічні особливості (27,4%). Вони відзначили їхні позитивні індивідуально-психологічні якості, такі як добрий, щедрий, сміливий, терплячий, допитливий, слухняний, впевнений у собі, розумний, талановитий тощо.

Також важливою категорією для підлітків були фізичні характеристики (17,8%). Учні писали про свій позитивний фізичний імідж, підкреслювали свої фізичні переваги. Наприклад, відповіді можуть бути такими: красива, худа, у мене довге і гарне волосся, приваблива, мила тощо.

Найменше уваги підлітки приділяли Я-образу, але відзначали іншу категорію, таку як матеріальні цінності (9,7%). Учні, які за спостереженнями є матеріально забезпеченими в класі, відзначали такі матеріальні цінності, як: маю дорогий мобільний телефон, маю золотий ланцюжок, маю комп'ютер, живу у великому будинку.

Для виявлення характеру та рівня конфліктної поведінки підлітків та способів вирішення конфліктних ситуацій ми використали методику К. Томаса.

Нас зацікавили підлітки, які в конфліктах найчастіше обирають стиль суперництва. В результаті дослідження виявлено 23 таких особи – 12 дівчат та 11 хлопців, що відповідає 37,2%.

Для дітей, у яких домінує змагальний стиль, характерне прагнення до досягнення задоволення своїх інтересів незалежно від інтересів інших, активність дій і цілеспрямовані зусилля, орієнтація на свої ідеали та здібності.

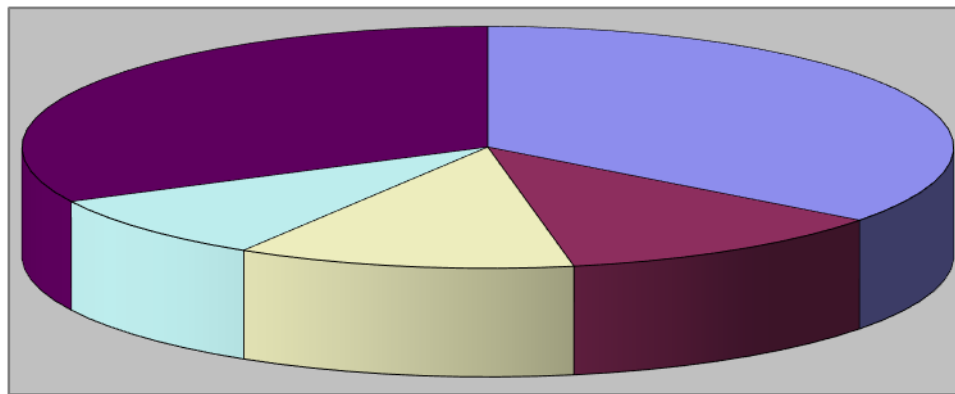
За даними нашого дослідження, 8 підлітків – 4 хлопці та 4 дівчини, або 12,8%, віддали перевагу стилю співпраці в конфліктних ситуаціях. Такі підлітки беруть активну участь у вирішенні конфлікту, захищаючи власні інтереси та інтереси партнера, шукаючи альтернативу, яка б повністю задовольняла інтереси обох сторін.

Компромісний стиль обрали 10 підлітків, з них 6 хлопців (16,2%). Цей стиль поведінки в конфліктних ситуаціях характеризується здатністю поступатися інтересами обох сторін, які беруть участь у конфлікті, прагненням прийняти рішення, яке задовольняє обидві сторони.

У результаті нашого дослідження виявилось, що підлітки також часто використовують цей стиль поведінки як уникнення в конфліктних ситуаціях. Він домінує серед 16 осіб, з них 11 дівчат і 5 хлопців, що відповідає 25,9%. Згідно з нашими дослідженнями, цей стиль більше властивий дівчатам.

Наше дослідження також показало, що меншість підлітків має такий стиль поведінки як адаптивний у конфліктних ситуаціях (8,2%). Це означає, що підлітки здатні діяти разом з партнером за свої інтереси, прагнути до гармонії у стосунках, до комфорту обох сторін, а також жертвувати власними інтересами заради інтересів партнера.

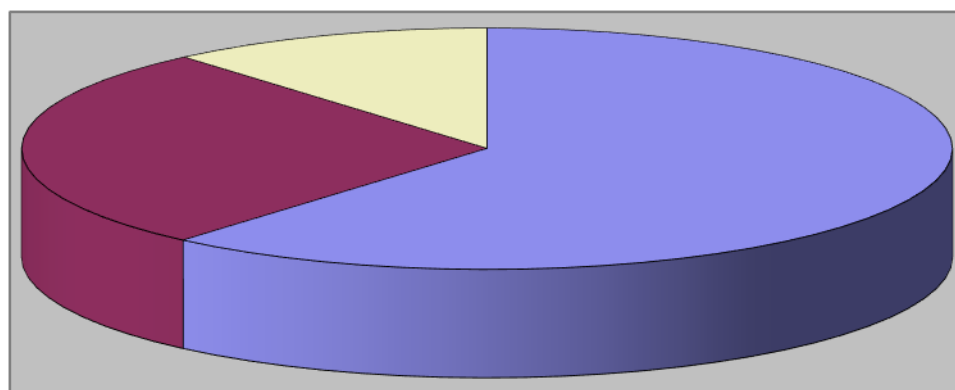
Результати даних ми представили у вигляді діаграми (рис. 2).

■ Суперництво ■ Співпраця □ Компроміс □ Пристосування ■ Уникнення

Рис. 2. Стилі поведінки в конфлікті

Для аналізу психологічного змісту уявлень підлітків про себе, визначення рівня їх самооцінки ми звернулися до методики «Моя самооцінка». Отримані результати відображені на діаграмі (рис. 3).

■ завищена ■ занижена □ адекватна

Рис. 3. Параметри самооцінки підлітка

За результатами нашого дослідження адекватну самооцінку мають 7 осіб (11,4%), 5 хлопців і 2 дівчини. Достатня самооцінка сприяє розвитку впевненості в собі, самокритичності, наполегливості та вимогливості. Учні з такою самооцінкою адекватно сприймають як свої невдачі, так і перемоги, роблять висновки, вчаться на помилках і готові сприймати нове.

Наше дослідження показало, що 17 осіб мають низьку самооцінку, що відповідає 27,3%. Більше спостерігається у дівчаток (32,3%), ніж у хлопчиків (21,3%). Такі підлітки перебільшують свої недоліки і

недооцінюють досягнення. Низька самооцінка характерна для підлітків, які схильні сумніватися в собі, сприймати чужі зауваження і образи на свій рахунок, переживати і хвилюватися з незначних причин, а переживання глибокі і тривалі.

Підсумовуючи отримані результати, можна констатувати, що структурні компоненти Я-концепції, а саме Я-образ та самооцінка досліджуваних підлітків, вказують на передумови конфліктності у стосунках з оточуючими. Прагнення до домінування (переважання завищеної самооцінки), вразливість, суперечливість в оцінках подій життя, прагнення до самостійності, незалежності – все це сприяє виникненню конфліктних проявів у стратегіях поведінки підлітків.

У результаті проведених досліджень, якісного та кількісного аналізу отриманих даних виявлено наступні психологічні характеристики сфери самосвідомості підлітків:

- недостатньо високий рівень самоприйняття та прийняття інших людей;
- внутрішня напруженість, нестійкість психоемоційного стану, дратівливість, короткочасність, мінливість настрою, яскраво виражені ознаки агресії та негативізму, що в цілому зумовлює досить високий рівень конфліктності (переважання стилю суперництва у вирішенні конфліктних ситуацій);
- переоцінка себе, своїх здібностей, можливостей;
- низький рівень розвитку здатності до самоаналізу та обмежене розуміння себе, нестійкість самооцінки.

Основними умовами, які «провокують» підлітковий конфлікт, є:

- відсутність необхідних умов для нормальної соціальної та культурної адаптації підлітків у цьому суспільстві;
- обмеженість прямих і опосередкованих зв'язків, стосунків підлітка з оточуючими;
- обмеження можливості вільного пересування, сувора регламентація часу на творче самовираження, захоплення, ігри;
- відсутність у підлітка способів фіксації «я в житті», відчуженість від самосвідомості, рефлексії;
- загроза існуванню духовному і фізичному підлітка, що є наслідком агресивного соціального та природного середовища.

Внутрішні протиріччя, що впливають з перерахованих умов (як правило, в їх барвистому поєднанні), можуть усвідомлюватися підлітком або не усвідомлюватися, бути опосередковано або явно переживатися, не торкатися його особистості або бути з нею безпосередньо пов'язаними.

Саме ці характеристики Я-концепції підлітків мають стати об'єктом корекційного впливу з метою зниження рівня конфліктності та неузгодженості.

Висновки. Підлітковий вік вважається періодом поглиблення протиріч. Зумовлено це зумовлено специфічними явищами, які стосуються шляху від дитинства до дорослості і супроводжуються якісною перебудовою всіх сторін розвитку особистості.

Конфліктні прояви, характерні для цього віку, носять ситуативний характер. Але в несприятливих умовах відсутність своєчасної психологічної допомоги може обернутися стійкими особистісними утвореннями.

Криза підліткового віку, яка супроводжується актуалізацією сприйняття себе як самостійного суб'єкта, зростанням потреби в самопізнанні та саморегуляції, визначає зміни в Я-концепції. Створення сприятливих умов для розвитку гармонізації пом'якшує перебіг кризи, зменшує внутрішні та зовнішні конфлікти.

Проведене емпіричне дослідження показало, що структурні компоненти Я-концепції, а саме Я-образ і самооцінка досліджуваних підлітків створюють умови для конфліктності у стосунках з оточуючими. Прагнення до домінування (переважання завищеної самооцінки), вразливість, суперечливість в оцінках подій життя, прагнення до самостійності, незалежності – все це сприяє виникненню конфліктних проявів у стратегіях поведінки підлітків.

У результаті проведеного дослідження, якісного та кількісного аналізу отриманих даних виявлено психологічні особливості сфери самосвідомості підлітків, якими є: недостатньо високий рівень прийняття себе та інших людей; внутрішня напруженість, нестійкість психоемоційного стану, дратівливість, короткочасність, мінливість настрою, яскраво виражені ознаки агресії та негативізму, що в цілому зумовлює досить високий рівень конфліктності (переважання стилю суперництва у вирішенні конфліктних ситуацій); переоцінка себе, своїх здібностей, можливостей; низький рівень розвитку здатності до самоаналізу та обмежене розуміння себе, нестійкість самооцінки.

Перспективою подальших досліджень є розроблення програми зниження конфліктності підлітків і корекція їхньої Я-концепції.

Список використаних джерел:

1. Баталіна Л. М. Психологічні особливості формування особистості в підлітків з інтелектуальною недостатністю. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2011. Вип. 12. С. 119–124. Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/>
2. Бедлінський О. І. Проблема періодизації підліткового віку в сучасному суспільстві. *Практична психологія та соціальна робота*. 2011 № 2. С. 49–54.
3. Булах І. С. Психологія особистісного зростання підлітка : монографія. Київ : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2003. 340 с.
4. Кириленко Т.С. Психологія: емоційна сфера особистості: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Либідь, 2007. 256с.
5. Мирончук Н. М. Культура міжособистісних взаємин старших підлітків: теоретичні й методичні основи формування : монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. 184 с.
6. Мосьпан М. О. Формування здатності особистості до саморегуляції у конфліктних ситуаціях педагогічної діяльності : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Ін-т психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. Київ, 2015. 20 с.
7. Поліщук В. М. Вікові кризи в підлітковому і юнацькому віці: базові симптомокомплекси : [монографія]. Суми, 2012. 478 с.
8. Сакаль Л. Д., Петровська Т. В. Особливості та перспективи дослідження соціалізації в підлітковому віці. *Зб. наук. пр. : філософія, соціологія, психологія*. Івано-Франківськ, 2000. Вип. 5. Ч.1. С. 88–91.

9. Чмир Т. В. Вольова сфера особистості: теоретичні аспекти [Електронний ресурс]. *Психологія: реальність і перспективи*. 2015. Вип. 4. С. 277-280. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prp_2015_4_75

10. Юрков О.С., Фельцман М. І. Особливості вольової сфери підлітка. Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Педагогіка та психологія»: зб. наук. пр. ; ред. кол. : Г. В. Товканец (гол.ред.) та ін. Мукачево : Вид-во МДУ, 2015. Випуск 18 (13). 251 с.

11. Яновська Т. А. Особливості кризи міжособистісних стосунків між підлітками та батьками. *Кризи життєвого простору особистості, сім'ї та соціальних інституцій* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.(з міжнар. участю), 15–17 лют. 2013 р. / М-во освіти і науки, молоді та спорту України [та ін.]. Полтава, 2013. С. 243–247.

12. Яценко Т. С. Основи глибинної психокорекції: феноменологія, теорія і практика. Київ : Вища школа, 2006. 382 с.

Дзядук Наталія

здобувач другого (магістерського) рівня факультету психології,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,

Кульчицька Анна

кандидат психологічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ ВНУТРІШНЬОПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Сьогодні резильєнтність як особливість людської психіки набуває великого значення через необхідність опору стресам, пов'язаним із актуальними політичними та соціально-економічними проблемами – війною життям в умовах постійного стресу, соціально-політичних конфліктів, загостренням економічних проблем у державі тощо.

Проблема резильєнтності як здатності чинити опір стресам та виявляти психічну стійкість є достатньо розробленою у зарубіжній психології, утім українськими дослідниками досі не було здійснено адаптації чи власні розробки засобів психодіагностики та розвитку резильєнтності особистості.

Мета дослідження: концептуалізувати поняття резильєнтності та виявити психологічний зміст та характеристики, провести еміричне дослідження наної проблеми.

Методи дослідження: теоретичні (аналіз наукових літературних джерел, узагальнення теоретичних даних з проблеми дефініції резильєнтності).

Психологічна резильєнтність у розумінні феномену, який дозволяє особистості повертатися в стан достресового впливу зі збереженням (поверненням) всіх, які існували на момент стресу ресурсів є першим і, ймовірно, найважливішим кроком на шляху подальшого стабільного досягнення особистістю психічного та психологічного здоров'я.

У результаті теоретичного аналізу встановлено, що резильєнтність як психологічну категорію можна розглядати як рису, чи здатність особистості долати стрес, як процес копіювання та як адаптаційно-захисний механізм